

MEGLEPETÉSRE KÉSZEN – SZÍNHÁZI KALANDOZÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Egy POSZT-válogató jegyzeteiből

A felkérés színházi életutam egy olyan szakaszában érkezett, amikor már ritkultak azok az alkalmak, amikor úgy éreztem, ezt vagy azt az előadást feltétlenül meg kell nézmem. Ha színházba mentem, inkább a függetleneket, amatőröket részesítettem előnyben (Trafó, MU, Jurányi, Stúdió K, Szkéné), a budapesti kőszínházak közül szinte csak a művészsínházakat látogattam (Katona, Nemzeti, Örkény, Radnóti), ezeket is csak hosszas „ön-rábeszélés” után. Vidékre, határon túlra eljutni egyáltalán nem éreztem késztetést. Hogy ezt a szakmában eltöltött mintegy negyven év alatt látott több ezer magyar- és külföldi előadás miatti telítettség okozta-e, nem tudom. Az biztos, hogy ezt a rám telepedő színházi tompultságot azért minden évadban sikerült feltörnie egy-egy előadásnak, és bár valószínűleg több meglepetés ért volna, ha szorgalmasabb néző vagyok, a színházi kalandvágy azért nem veszett ki belőlem. Emiatt mertem igent mondani, amikor Hegedűs D. Géza megkérdezte, hogy lennék-e az idei POSZT egyik válogatója. És ez a meglepetésre való készenlét kísért végig ezen az egy évig tartó, huszonnégy ezer kilométeres színházi túlélő túrán, melynek során többnyire Térey János író – most már barátom – társaságában százhetvennégy előadást láttam.

Ilyen mennyiségű színházi előadást egy-egy évben csak a kritikusok, illetve néhány már-már addiktológiai esetnek számító színházi fan néz meg (csak hogy végre nevén is nevezzük egyiküket, a csúcsot Gál Tamás – nem a színész! – barátom tartja évi több mint 360 megnézett produkcióval). Ami pedig a kritikusokat illeti, igazolhatják, hogy „mindenütt ott voltunk”, hiszen sokszor futottunk össze velük utazásaink során.

Számok, tendenciák

Nos, a megnézett mintegy százhetvennégy előadás alapján jogos az elvárás, hogy akkor mondjam/mondjuk meg a tutit a magyar színházakkal kapcsolatban: mik a fő tendenciák, mi a divat, kik a jók és miért, miért ezt vagy azt válogattuk be, és miért nem amazt? Kétségtelen, hogy a válogatásunk, ha csak a számokat vesszük, mutat bizonyos tendenciákat, tényeket.

A beválogatott tizennégy produkcióból öt nem Magyarországon született. Soha ennyi határon túli előadás nem szerepelt még a POSZT-on. Egy dolog biztosan megállapítható ebből: számukra inspiratív szakmai közeget jelent az adott szomszéd ország színházkultúrája. Gondolok itt konkrétan a román és a szerb (balkáni) színházkultúrára. Az Erdélyben dolgozó magyar rendezők személy szerint is részesei ennek a kölcsönhatásnak, utalok itt a székelyudvarhelyi *Migránsook*-ra (rendezte: Zakariás Zalán), a marosvásárhelyi *Hedda Gablerre* (rendezte: Keresztes Attila), vagy olyan, a POSZT-ra ugyan most be nem

válogatott, de erős előadásokra, mint ugyanitt Kereszttestől a *Macbeth*, Sepsiszentgyörgyön Bocsárdi Alice-a vagy Gyergyószentmiklóson a Leta Popescu rendezte *Hideg* című előadás. És csak hab a tortán, hogy a beválogatott magyarországi előadások közül kettő is külföldi vendégrendező munkája (a debreceni *Három nővér* Ilja Bocsarnikovsz orosz és a Radnóti Színház *III. Richárdja* Šerban román-amerikai rendezőtől).

Az is tendenciát jelez, hogy bár a fővárosban 77, vidéken 60 megnézett előadás szerepel a jegyzeteimben, mégis vidékről 5, a fővárosból csak 3 kőszínházi, továbbá egy független előadás került föl a versenylistánra. Lehet, hogy újra összeverbuválunk egy autóra való embert, és elindulunk Miskolcra, Székesfehérvárra, Szombathelyre, Zalaegerszegre, Kecskemétre, Debrecenbe, Tatabányára vagy Nyíregyházára színházat nézni, ahogy ezt a hetvenes/nyolcvanas években tettük Kaposvárral, Kecskeméttel, Szolnokkal? Igaz, egyik itt említett színházban sem forgatták fel az üzembiztos, alapvetően a pszicho-realizmusra épülő formanyelvet, de hát a nyolcvanas évek újító rendezőinél sem erről volt szó. Akkoriban ők is csak élesebbé, pontosabbá, plasztikusabbá és ezzel provokatívabbá tették a megszokott színházi stílust.

Tehát újra a vidék...

Van, ahol kiváló vendégrendezőkkal dolgoznak (Szombathely, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza, Zalaegerszeg), máshol egymás szellemiségét jól kiegészítő rendezői csapat állt össze, ilyen például Miskolc. Ezekben a színházakban nem egyszerűen csak véletlenszerűen születtek értékes előadások, hanem szinte mindegyik általam látottban megcsillant valami szépség, valami emlékezetes. Horváth Csaba székesfehérvári *Carmen*-je például Petrik Andreával, Krisztik Csabával, Antal Csaba transzparens, konstruktivista díszletében a fizikai és lelki határokat feszegeti – ilyen lehetett Meyerhold színháza. És a vasárnap délutáni, buszokkal érkező, bérletes előadás többnyire szépkorú közönsége, ha nem is könnyen, de tudomásul vette, hogy most nem a jól ismert opera dallamait hallgatja. És akkor ott volt még Bagó Bertalan kiváló *Szezsuanija*, a fiatal Kovács D. Dániel *Leonce és Lénája* a *Liliomból* és a *Woyzeck*-ből vett vendégszövegekkel, ahol a színpadi miniatűrök kidolgozottsága, a színészi játék finom hangolása ejtett meg, noha megoldhatatlan feladat elé állította a színészeit a teret betöltő, mászókaszerű vastraverzekkel. Vagy itt van a mindig jó színészi csapatmunkát és egyéni teljesítményeket felmutató tatabányai társulat. Bár tőlük végül nem került fel a versenylistára előadás, de *A mi osztályunk* előadását tett értékűnek éltem meg. A színészek az áldozathozatal hitével szálltak be ebbe a kíméletlen moralitás-játékba, amit csak a végén behozott gyerekkórus vezetett fel. Megjegyzem, ugyanilyen cukormázzal öntötte nyakon az általam egyébként szeretett Radnóti színházbeli *Ádám almáit* a Baltázár Színház csapatának bevonulása a tapsrend előtt. Mintha a rendezők félnének attól, hogy a „nincs remény” gesztusával búcsúzzanak a nézőktől.

Hogy a sok méltatlan támadásnak kitett, Jordán Tamás vezette szombathelyi társulat, ahonnan most három vezető színész¹ is elmegy, milyen reményekkel vág neki a következő évadjának, nem tudom. Az biztos, hogy öt kiváló előadást láttam itt, talán a legtöbb jót a vidéki színházak közül. Az Alföldi rendezte és Jordán címszereplésével májusban bemutatott *Volponéj*ük szinte végig a versenylistánkon volt, de közelébe került nálam Való *Oblom-offja* is Bajomi Nagy György nagyszerű alakításával, aki a Béres Attila rendezte *Tartuffe* Orgonjaként is kiváló rászédettje Mertz Tibor *Tartuffe*-jének. Ezt az alakot ennyire minden külsődleges eszköz nélkül, ilyen gusztustalan, undorító és egyben szájalmas figurának eljátszani még senkitől sem láttam. A nyugati végeken működő másik társulathoz, a

¹ Bánfalvi Eszter, Bányai Kelemen Barna és Mertz Tibor

zalaegerszegihez csak a válogatási periódusunk végén jutottunk el, zsebünkben egy már-már lezárt versenylistával. De megnéztük *Az ügynök halálát*, és a „zár” felpattant! Az előadás felkerült a jelöltlistánkra (végül a tartalékok között kötött ki), elsősorban Farkas Ignác és Ecsedi Erzsébet (W. Loman, Linda) kiváló játékának köszönhetően, de nagy szerepe volt ebben Hamvai Kornél friss fordításának, valamint a darab reális és metafizikai terét mesterien kezelő rendezőnek, Lukács Andornak is. A csak videón látott *Caligula helytartója* (rendezte: Szatrenki Pál) is megerősítette bennem azt, amit *Az ügynök halála* nézése közben éreztem: a színészi hivatás komolyan vételét, azt a fajta odaadást és egymásra figyelmet, amitől szoros tud lenni egy előadás emberi szövete. Kicsit sajnáltam is, hogy egy populárisabb előadást nem láttam tőlük. Viszont kárpótolt bennünket ezért Madák Zsuzsa, aki a Tantermi Deszka (TIE)² program gazdája Zalaegerszegen, és aki meghívott bennünket a helyi Ady Endre Gimnázium és Általános Iskolába az osztálytermi *Cyber Círanó*jára, ami a maga jelen idejű cyber terével, azonnali helyzetfelismerésre trenírozott és a diákokkal egykorúnak tűnő színészeivel el tudta feledtetni velünk is, hogy fikciós térben és időben zajlik a történet.

Három olyan dunántúli színház volt, amelyek ugyan nem jutottak a versenylista közelébe, de a látott előadások többsége alapján tisztos szakmai színvonalat képviselnek még akkor is, ha időnként fiaskóba futnak bele egy-egy bemutatóval. Kétségtelen, hogy esetükben a tisztán közönség szórakoztatására szánt darabokból eleve kevesebbel találkozhattunk, hiszen minden színház igyekezett olyan produkciókat megnézésre ajánlani, ami a jobbik arcát mutatja. A győri színházat az ott látott *Padlás*,³ *Éjjeli menedékhely*⁴ és *A vád tanúja*⁵ alapján nem érheti az a vád, hogy a közpénzt ízlésromboló előadásokra költi. A *Padlás* korrekt pandanja a sikeres eredetinek, az *Éjjeli menedékhely* Valló mives munkája, amiben az első részt elviszi a hátán Jordán Tamás Lukája, sajnos a második részben már mindent beborít az alkoholizáló szereplőkre öntött egyenszós. A díszlet monumentalitása is inkább a győri színház színpadának irdatlan nagy terét igyekszik betölteni, mintsem színészeknek szolgálna játéktérül. Az utolsóként látott, mesterien megírt Agatha Christie-krimiben (*A vád tanúja*) a szakszerű színészi játék és a ripacskodás egyaránt megtalálható. A rendező, Simon Kornél mintha a színészek játék-intelligenciájára bízta volna, hogy ki mit engedhet meg magának a színpadon.

A veszprémi színház *Sok hűhó semmiértjénél* és az idén márciusban látott *Kurázi mamá*-jánál „színházi kátyúk” sokasága rontotta az élményt. Az előbbi tisztos tempót diktál, a cselekmény követhető, de minek tálnak fel annyi szivacsból készült ételt, miért orosz tisztí egyenruhában lépnek be a katona szereplők, az örököt miért kell hülyének játszani? A helyett, hogy eljátszanák a darabot, itt inkább mindent kijátszanak, vicceskednek. A Brecht-darabra meghívott Börcsök Enikő, oldalán a Kattrint játszó Bajor Lilivel (eh.) csodásan helytálltak egy olyan előadásban, ahol gyakorlatilag semmi sincs a helyén: a katonák harcot imitáló mozgása olyan, mintha kisiskolások kergetőznének egy lézerpuska kalandparkban, a díszlet többet takar, mint amit megmutat, nehezen bejátszható, a kohézió hiányzik az előadásból. Brecht epikus stáció-színházát csak egy együttlélegző társulat tudná érvényesen megszólaltatni. Nincsenek egy súlycsoportban a színészek. Fájdalmas volt látni néha azt a kétségbeesett igyekezetet, amivel Börcsök Enikő próbált szikrát kicsiholni egy-egy vele szembe kerülő szereplőből. Vigasztalt viszont a zenei igényesség – dicsérjük ezért Tassonyi Zsoltot –, és a végén Kattrin dala, amit úgy énekelt el Bajor Lili, hogy megkönnyeztem.

² TIE: Theatre In Education – itt osztálytermi színházi nevelési előadás

³ Presser Gábor – Szevanovity Dusan – Horváth Péter: *A padlás*, rendezte: Háda János, bemutató: 2017. szeptember 30.

⁴ M. Gorkij: *Éjjeli menedékhely*, Luka szerepében Jordán Tamással, rendezte: Valló Péter, bemutató: 2017. szeptember 23.

⁵ A. Christi: *A vád tanúja*, rendezte: Simon Kornél, bemutató: 2018. február 10.

A pécsi előadásokat is becsületos szakmai igyekezet hatotta át. A *Tizenkét diühös embert* rendező Méhes László gond nélkül ki tudta osztani a szerepeket. De jó, hogy van Pécssett tizenkét, egymásból építkező, összjátékra éhes, a darab feszültség-kottáját jól olvasó, nagyszerű férfi színész, köztük az itt több előadásban is megcsodált Urbán Tibor. Megjegyzem, szólhattak volna az igazgatójuknak, a bunkó szobafestő szerepében lubickoló Rázga Miklósnak, hogy kicsit fogja vissza magát. Utána az motoszkált a fejemben, hogy érdekes lett volna ugyanezt még egyszer látni, de most a pécsi színésznőkkel. Egyébként Paczolay Béla tavaly megrendezte a darabot Tatabányán vegyes szereposztásban. A díszlet miatt azonban itt is morognom kell. Egy olyan darabhoz, amihez elég volna 12 szék, egy asztal és esetleg egy kancsó víz, miért csináltat a színház milliókért hatalmas, betonkolosszusra emlékeztető díszletet. Itt is, akárcsak Győrben a Gorkij-darabnál, lötyög az építmény az előadáson.

Bár engem, aki közeli részese voltam az Arvisura Színház fél Európát bejáró, Somogyi István rendezte *Magyar Elektrájának*, nehéz meggyőzni arról, hogy lehet ezt a darabot más-ként, mint a magyar parasztzenei és táncagyományokra építve előadni, a pécsiek előadása mégis ki tudott billenteni elfogultságomból. Rázga Miklós rendezőnek, a Rozs Tamás vezette zenészeknek (kár, hogy a kulisszák mögé bújtatták őket), és az egykori Arvisura előadás tervezőjének, Horgas Péternek azzal, hogy a XVI. századi viszonyok közé tájolta be az előadást, sikerült új életre keltetnie az első magyarul írott drámát. Némi egyensúlyhiány azért rátelepszik a színészi játékra: például az Elektrát játszó Kulcsár Viktória eleinte sírdogálásával erőtlenebbnek tűnik testvérénél, Chrisotemisnél (Bach Zsófia játssza), sok még a szövegbaki. A színpad fölött repkedő drónnal, a színpadra leliftező rácsos cellával, benne Orestesszel és tanítómesterével meg a képkerettel nem tudtam mit kezdeni.

Időrendben Pécssett legelőször a Vinnai-darabot, *A díszpécs*⁶-t néztük meg. Végre egy kortárs dráma! – örvendeztünk már előre az autóban. Mindketten nagyon hiányoltuk ezt a vonalat a magyar színpadokról. Nem mernek kockáztatni – mondogattuk. Hát lehet, hogy Vinnai írt nagyszerű színpadi kanavászokat is (igen, írt Bodó Viktornak, Schillingnek, Borgula Andrásnak, Vajdai Vilmos TÁP Színházának), de ez egyszerűen egy rossz, előadhatatlan opusz. Kicsit sajnáltuk is a benne erőlködő kiváló színészeket, köztük a két „törbe csalt” telefonos lelkiségély-szolgálatos balekot játszó Köles Ferencet és Urbán Tibort. Egy zavaros világot zavaros és követhetetlen cselekményvezetéssel próbál kirakni a szerző, de a puzzle sehogy sem akar összeállni. Mindenesetre pozitívum, hogy egyáltalán választottak egy kortárs darabot, igaz, itt is csak a kamaraszínházba merészkedtek be vele. Ez jelen esetben érthető is.

És akkor itt volt még Pécssett a majdnem bezárt, szegényházi körülmények között, az Uránváros szocreál művházában működő Harmadik Színház, ahol egy zsebkendőnyi játszóhelyen, összepréselődve néztük végig Emil Ajar érzelmes történetét Momóról, Rosa asszonyról és a transzvesztita Loláról. Az *Elöttem az élet* című kultuszregényt lehet szeretni, nem szeretni, vérmérséklet és ízlés kérdése, hogy ez a szívszaggató történet kire, hogyan hat. Nem szégyellem bevallani, rám nagyon, és ebben most biztos közrejátzott az, hogy a Rosa mamát játszó Füst Molnár Éva mindent tud bölcsességben, derűben, játékosságban és életismeretben, ami ennek a szerepnek az eljátszásához kell. Hogy ez a nagy formátumú színész miért nem kapott még Kossuth-díjat, csak az ég tudja. A fogadott fiát játszó, amatőr világból behívott Tatai Gergő méltó partnere tudott lenni a 14 éves arab fiú szerepében, csakúgy, mint a transzvesztita Lolát ízléssel megformáló Götz Attila. Igazi színészszínházat láttunk, és ez a szereposztó-rendező Vincze János legnagyobb érdeme. Bár Götz Attila kitűnően énekelte a francia sanzonokat, a jelenet-átkötő funkció kívül nem tudták igazán megtalálni a helyüket ebben az előadásban.

⁶ A teljes cím: *A díszpécs*[®] tudományos-fantasztikus agymasszázs két felvonásban, rendezte: Anger Zsolt. Bemutató: 2017. október 14.

Az ország keleti felében is meglepően sok erős társulattal találkoztunk. Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza esetében ez azt jelenti, hogy az ott megnezett négy-öt előadás mindegyike jó nyomot hagyott bennünk. Legyen egy nyomós érv emellett, hogy mindhárom színházból több esélyes produkció közül is választhattunk. Nyíregyházán például egy kitűnő *Don Carlos*-előadás („hűvös tárgyilagosság lengi be az egészet, még akkor is, amikor a legnagyobb hőfokon izzanak a szenvedélyek” – írtam róla a jegyzeteimben) mérkőzött meg a Mohácsi által most minden „mohácsizmustól” mentesen megrendezett, mesteri színészvezetést és színészi játékot felmutató *Illatszertár*-előadással. Nálam Miskolc sem csak a végül beválogatott *A krétakörrel* került a döntősök mezőnyébe: a *Játék a kastélyban* hibátlan, sallangmentes rendezés. Ismét egy jó Mohácsi! A színpadon Molnár kottájából kitűnően olvasó színészek, Gáspár Tibor, Görög László, és ne feledkezzünk meg a lakáj szinte néma szerepét alakító Szegedi Dezsőről sem. Szerettem itt még Rusznyák Gábor *Ahogy tetszik*-jét, ezt a különös, fájdalmas esszé-előadást a hazátlanokról,⁷ ami az egykori Honvéd Társulat Szkénében bemutatott *Bozgorok*-jának újragondolása. A lehasznált színházi terekben működő Debreceni Csokonai Színház – bár a reformációs évfordulóra bemutatott, pályázat-nyertes, alkalmi irány-dráma (*Menekülők*) divatjamúlt dramaturgiáját és retorikáját a legjobb szándék sem tudta feledtetni – is két előadással mérkőzött nálunk a döntőbe jutásért. A már idén látott *Macskajáték* a két színész, Ráckevei Anna és Kubik Anna nagyszerű játéka okán, a *Három nővér* Ilja Bocsarnikovsz Tadeusz Kantort is eszembe juttató, a darab hajszálrepedéseibe és -ereibe is bátran behatoló Csehov víziójához talált kiváló színész-partnerekre Debrecenben. És mennyi különleges vendégelőadás szerepelt/ szerepel az évadjukban! Formanek Csaba két előadással, a KB35 a *Suhával*, Bodó-Keresztes *Az óriult naplójával*, a Recirquel Társulat, Nagy József a *Woyzeck*-kel, befogadják a Debreceni Egyetemi Színpadi Találkozó (DESZT) előadásait, a CSIP (Csokonai Ifjúsági Program) az itt is felbukkanó Madák Zsuzsa és a helyi programfelelős, Gemza Melinda vezetésével. Csak kedvüket ne szegjék az épületfelújítással járó viszontagságok. Lásd Kaposvár, ahol az ott látott, nem túl erős előadások⁸ és háttérbeszélgetések egyértelműen jelezték számomra – és ez biztosan nem független az átépítés viszontagságaitól –, hogy innen mintha mindenki menekülni akarna. Tény, hogy eddig nem találtak olyan vezetőt, aki felelősen és hosszú távra művészeti programot kínálna ennek a legendás múltú színháznak.

Nem tudom, az új vezetéssel merre mozdul majd Szeged, de a mostani évadjukban látott négy előadás (Shakespeare/Dürrenmatt: *János király*, Papp-Térey: *Kazamaták*, a videón látott *Ványa bácsi* és *Amadeus*) alapján annyi mindenképpen állítható, hogy végre történt valami a Szegedi Nemzeti Színházban. Az azóta lapátra tett Keszég László *János király* Übüt idéző drámai farce-nak indul, a póre viszály-hálót mutatja fel a maga nevetségességében. Először eresztették itt össze a régieket az új, fiatal társulati tagokkal. Az előadás ígéretes kezdetet jelez. Csakúgy, mint a Papp-Térey bemutató, a *Kazamaták*, amire Máté Gábort nyerték meg rendezőnek. Szikrázó, sűrű és megrázó erejű előadás született ebből a dokumentumokra épülő, '56-os darabból. A POSZT-ra válogatók felelőssége nélkül nézhettük ezt a bemutatót, benne az egymás felé szinte a sebezhetőségig nyitott szegedi színészeket. Rusznyák *Amadeus*-át megmenti a bábjátékszerű stilizáltság. Ezt a közhelyes, művész-budoár darabot – érzésem szerint – nem lehetett volna tisztába tenni Pintér Béla *Tündöklő középszerének* látószöge nélkül. Pataki Ferenc Salieriként itt is „tündököl”, ahogy a *Kazamaták*-ban párttitkárként.

Kecskeméten Cseke Péter a jó társulathoz és az egyébként máshol is preferált szerzőkhöz jó érzékkel igyekszik olyan neves rendezőket hívni, adott esetben önmagát is, akik náluk vagy máshol már letették a névjegyüket az említett szerzők darabjainak szakavatott megrendezésével. Szép Ernőhöz Szikszai Rémuszt, Csehovhoz Szász Jánost, Molière-

⁷ Bozgor (román): bántó kifejezés, hazátlant jelent, Funar és Tudor nacionalistái előszeretettel használják az erdélyi magyarokra.

⁸ A látott kaposvári előadások: *A Chanel lány*, *Vízkereszt*, *A vágy villamosa*

hez és Schillerhez Ruzsnyák Gábort, a *Csárdáskirálynő*hoz Béres Attilát, Brechthez Zsótért, Jarry *Übii*jéhez a fiatal Hegyemei Mátét hívta meg. A zsáner vígjátékokat (Molnár, Frayn, Cooney, Harley) meg többnyire ő maga rendezi. Remélem, hogy a két színház, a kecskeméti és a nyíregyházi nem orrol meg ránk azért, mert két populáris előadásukkal szerepelnek a versenyprogramban. Ezennel igazolom, hogy nemcsak ezekben jók, hanem ebben is. A kecskeméti közönség szerencsés lehet, hiszen bőséges kínálatból választhat, és többnyire minőségi színházi termékeket. Szerettem Molière *Képzelt betegét* a kamaraszínházzá átépített egykori moziban Kocsis Pál főszereplésével, Csehov *Ványa bácsiját* Nagy Viktorral és az Asztrov szerepében most is nagyon jó Kocsis Pállal, kevésbé a Szombathely mellett itt is bemutatott *Vőlegényt* (ebben is Kocsis Pált láttam ütődött Papaként). Egyébként tényleg érthetetlen, hogy miért van ekkora átfedés az egyes színházak darabválasztásában. De az már végképp fura, hogy például Miskolcon és Egerben, egymástól mindössze hatvan kilométerre lévő városokban, egyszerre mutatnak be két *La Mancha Lovagját*, vagy hogy Dosztojevszkij *A félkegyelműjéből* különböző címek alatt, de most is fut vagy négy a hazai színpadokon, igaz, mind eltérő felfogásban és adaptációban. Meglehet, nem tudatosan, de ezt a „mi-is-bemutatjuk-ugyanazt” jelenséget szerettük volna érzékeltetni a beválogatott három *A kaukázusi krétakőr* előadással. Valójában azonban a versenyprogramba azért kerültek be, mert mindegyik kiemelkedően és saját jogán jó.

Termékeny találkozások – magyar társulatok Románia és Szerbia városaiban

A válogatók szerződésben vállalt kötelezettségei szerencsére nem érnek véget kis hazánk határainál, és mi a munkánknak ezt a részét ajándékként éltük meg. És nem csak az öt beválogatott határon túli előadás minősége miatt. A felfedezés kíváncsiságával indultunk útnak, s tettünk meg száz és száz kilométert, hogy lássuk a nagyváradi, szatmárnémeti, kolozsvári, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, szabadkai, újvidéki és kassai színházak előadásait, és persze magukat a városokat. Ez utóbbi tekintetben különösen szerencsésnek mondhatom magam, hogy a lokalításra, a helység emberi/históriai topográfiájára mindig kíváncsi Térey János volt az útitársam. Mennyire sajnálta, hogy végül Sopronba nem tudott velem eljutni, ahol egy jó *My Fair Lady*t és egy erős Ibsen-előadást, *Ha mi holtak feltámadunkat* láttam Szilágyi Tiborral. Apropos, Sopron. János meg volt győződve arról, hogy a közeli Ausztriában kell, hogy működjön magyar társulat, és azt nekünk látnunk kell. Nos, Sopronból is hívogattam bécsi barátomat, Hollós Jocót, a magyar amatőr és nem amatőr színházak nyugati nagykövetét, hogy hajtson fel nekünk egy ottani magyar társulatot. Jelenleg nincs ilyen. És hogy majdnem teljes kört rajzoljak határaink köré, a szlovéniai Lendván működő, félprofi Egy & Más Vándorszínházat épp periódusunk elején lehetetlenítette el – ahogy ők mondják – a „politikai ellenszél”. Pedig felejthetetlen *Száll a kakukk...-ot*, *Cabaret-t*, *Tótékat* láttam tőlük az utóbbi években.

Számomra nem kérdés, hogy az erdélyiek, és mellettük a három vajdasági társulat ma a legerősebbek a magyar színházak között. És nem feltétlenül csak az úgynevezett kísérleti sávban találkoztam jó előadásokkal. A nagyváradi társulat *A kaukázusi krétakőr* előadásában ez a minden pillanatban együtt lélegző társulat, a paródiától a mélyen megélt drámai rétegekig terjedő széles színházi fesztávon tudott nagy játékbiztonsággal jelen lenni. De a Novák Eszter rendezte *Mizantrópjuk*, és a szilveszterkor bemutatott, Porogi Dorka rendezte Rejtő-mű, a *Vesztegzár a Grand Hotelben* is ugyanezt bizonyította számomra. Ezt az előadást szilveszterkor láttuk. A végén pezsgőt osztottak a nézőknek, koccintottunk és

⁹ Mint a MITEM fesztivál Brecht-ankétján, a berlini Brecht Archívum igazgatójától, Erdmut Wiziszlától hallottam, ennek a darabnak az eredeti, Berliner Ensemble-beli előadásában számos komikus elem volt.

élenekeltük a Himnuszt. A nézőtérén és a színpadon ötszáz magyar énekelte a Himnuszt a határ román oldalán, a szépen felújított Nagyváradi Szigligeti Színházban. Utána buli a Moszkva nevű romkocsmá alatti stúdiószínházban, és éjfélkor pompás tűzijáték. Nem tudom, mikor éreztem magam ilyen jól szilveszterkor.

Nem csak itt, máshol Erdélyben is úgy tapasztaltam, hogy a helyi önkormányzatok és a nagypolitika békén hagyja a színházakat, hogy a szakmai és a művészi munka nincs kitéve a politikusok ilyen-olyan fontoskodásának. Szinte mindenütt fiatal, a román szakmával együttműködő színházigazgatókkal, vezető rendezőkkel találkoztam. Marosvásárhelyen Keresztes Attila igazgató a román Theodor Christian Popescut hívja meg, hogy a színész-zsonglőr Bíró Józseffel a címszerepben színre vigye Timur Vermes sci-fibe oltott keserű szatíráját a napjainkban feltámadó Hitlerről (*Nézd, ki van itt!*). A rendező kivételes humor-érzéke finoman szövö át ezt a nem mindig nevetésre ingerlő darabot; Jon Fosse *Szép* című darabjának megrendezését szintén egy román rendezőre, Adi Iclensanra bízta. Sajnos sem ő, sem az egyébként kitűnő színészek nem tudtak életet lehelni ebbe a végtelenül unalmas, tengerparti történetbe. A Keresztes Attila rendezte két előadáson pedig egyértelműen érződik a felfokozott teatralitásra épülő román színház hatása. Ilyen a végül beválogatott *Hedda Gabler* is a szembántóan túlvilágított rózsaszín terével, a fekete vasrózsákkal. Ebben a hideg előadás-mátrixban mozog nagy színészi biztonsággal a mindent és mindenkit uralni akaró, Heddát alakító Varga Andrea. Vagy Keresztes *Macbeth*jének párás, vízjárta közege, a móló-szigetekkel, a mélységében osztott színpaddal, szinte tobzódik mindabban, amit a tavalyi MITEM közönsége Purcăretétől láthatott a *Faust*-előadásban. Kár, hogy a két főszereplőt, Bartha László Zsoltot és a *Hedda Gabler*ben oly kitűnő Kádár Noémit korán érte *Macbeth* és *Lady Macbeth* szerepe.

Ahogy Marosvásárhelyen Keresztes Attila, úgy Kolozsváron Tompa Gábor színháza is a két színházkultúra stílusjegyeit egyszerre hordozza. A kolozsvári showcase keretében megnézhattuk a színház konzseniális Dogma-film adaptációját, a *Születésnap* című előadást, mely még 2011-ben készült. Érthetetlen, hogy az elmúlt hét év alatt miért nem jutott eszébe senkinek, hogy meghívja Magyarországra ezt a magas feszültségű, fiziológiai értelemben is „a nyugalom megzavarására alkalmas” előadást, mely egyszerre zajlik zárt láncú kamerák által közvetítve kint az utcán, és bent az előtér zugaiban, élőben az orrunk előtt és a hátunk mögött. Utoljára Halász Péter *Andy Warhol's Last Love*¹⁰ című előadása volt rám ilyen elementáris hatással a '79-es BITEF-en. A legnagyobb sajnálatunkra ezt a produkciót nem jelölhettük az idei POSZT-ra, viszont a viharos körülmények között bemutatott¹¹ *Rosmersholm* mindkettőnkben hasonlóan erős nyomot hagyva került azonnal a javasolt előadások közé. A magyar-román színházi planéták együttállásának szép példával találkoztunk még Székelyudvarhelyen, ahol egy román szerző, Matei Vişniec darabját, a *Migránsookat* rendezte Zakariás Zalán (bejutott) és Gyergyószentmiklóson is, ahol a *Hideg* című előadást mutatták be a román rendező, Leta Popescu elővezetésében. A két Bocsárdi-rendezés, a Sepsiszentgyörgyön látott *Alice* és a Szatmárnémetiben színre vitt *Tévedések vígjátéka* is egyértelműen már-már a mértéktelenségig hordozza a román színházi iskola stílusjegyeit. Számomra mindkettő kimódolt, techno elemekkel túlszűfolt, mesterkelt, túl hangos és néha riasztó volt. Nem így a szatmárnémeti közönség. Ők elfogadták ilyenek ezt a Shakespeare-vígjátékot. Az *Alice* esetében a sepsiszentgyörgyi közönség idősebbik fele is kész volt elfogadni ezt a vad, cselekményét tekintve követhetetlen látvány- és hangorgiát. Lám, mit tesz az, ha egy színház hozzászoktatja magához, felneveli magának

¹⁰ Squat Theatre, New York: *Andy Warhol's Last Love*, rendezte: Halász Péter. A darab fordítása megtalálható az *Ex Symposion* 2017-es évfolyam 97. számában.

¹¹ Az ukrán rendező, Andrij Zsoldak, botrányos módon, a *Rosmersholm* bemutatójának szünetében a színpalak mögött üvöltözött az egyik színésznővel, és meglökdöste, szerinte ugyanis az nem nyújtott elég meggyőző teljesítményt a szerepében.

a saját nézőit! Jó volt a helyszínen megtapasztalni, hogy ezeket az előadásokat nemcsak fesztiválokon tartja díjakra érdemesnek a román és nemzetközi szakma, hanem repertoáron tarthatók egy kisvárosban is. Elképzelhetetlennek tartom, hogy mondjuk, Szolnok vagy Eger, de még akár a színházilag előneveltebb Nyíregyháza közönsége türelmesen végignézne egy Alice-hoz vagy Rosmersholmhoz hasonló előadást. Viszont az Újvidéki Színházból azért érkeztek olyan hírek, hogy az érdeklődés hiánya miatt játsszák otthon olyan ritkán a Danilo Kiš regénye alapján készült *Borisz Davidovics síremléke – bohóctréfa a koporsóban* című előadást. Pedig, ha a jók között is a legjobbat kellene megneveznem, akkor minden szempontból ez a produkció a győztes. Állítólag egy lemondás miatt, épp, mert ráért, hullott a macedón rendező, Alekszandar Popovszki kezébe a lehetőség, meg az igen jó formában lévő újvidéki társulat. És kiválóan tudott élni vele. Itt nem volt füstgép, fényorgia, videó, égből hulló hó, eső, csillámpor, liftezés, színészszeptetés, díszletkocsiztatás – semmi olyan hatáselem, ami nélkül manapság alig fordul elő előadás. Egyszerű szürkés-fehér panelfal veszi körül a teret, középen egy kubus – a síremlék, minden más a színészekre, a társulatra volt bízva. Az előadás a Peter Brook-i színházi nyelven, tisztán, sallangmentesen fogalmaz: csak a színészekre koncentrál, akik csapatban is egyéniségek tudnak maradni, képesek igen sokféle érzékelési síkot egyszerre aktiválni a nézőben. Felejthetetlen példája ennek a cár jeges vízbe mártózása Vízkeresztkor: egyszerre látjuk/halljuk a fagyba dermedt ajkát, a cár körül a didergő udvart meg a muzsikokat, a befagyott tavat, ahogy léket vágnak benne, a csobbanást, aztán Borisz Davidovics világra jövetelét egy jelenetbe sűrítve a fogantatástól a sírba szállásáig. „...a forradalom nem eszi meg többé gyermekeit, csak szüli őket sorra, ahogy a költő mondaná, terpeszben a sír fölött...” (részlet Bori Imre szövegéből az előadás műsorlapján).

Budapest – a színházi túlkínálat szerencsére még nem lépte át a kritikus határt

Még majd minden előadásra jut legalább egy teltháznyi néző. Színházi naplóm szerint nyolcvanegy budapesti előadást láttam (ide számítom Budaörsöt is, hiszen csak „közigazgatásilag” nem része a fővárosi színházi életnek), és szerintem még legalább ugyanennyit nem láttam. Sok? Kevés? Nem tudom. Egyelőre mind megél valahogy. A kőszínházak mellett vannak patinás és nagyon is virulens vállalkozások, mint Karinthy Márton magán-színháza, az Orlai produkciók, most már négy helyszínen is (Jurányi, Szkéné, Belvárosi, Hatszín Teátrum), a Holdvilág Kamaraszínház, az Arany10, az Eötvös10, az RS9, a Turay Ida Színház, a Rózsavölgyi Szalon, a Szkéné, Stúdió K, Bethlen Téri Színház, Gózon Gyula Kamaraszínház. Az újabbak, köztük az Átrium, a Spirit Színház, a Spinoza Színház, a Mozsár Műhely, a Dumaszhínház, a B32 Kultúrtér, a KuglerArt Szalon (itt játszanak Hajdu Szabolcsék); és láttam előadásokat különböző lakásokban, pincékben, romkocsmákban. De az állami/önkormányzati színházak többsége is több játszóhellyel működik. Játszanak színházat a Trafó nagytermén kívül az alagsori klubban (Titkos Társulat, Fekete Ádám, KV) és az emeleti próbateremben (Dollár Papa Gyermekei, Stereo Akt), a Katonában, a Vígben három, a Nemzetiben négy helyszínen. Hogy e nagyszámú előadásból miért csak három kőszínházi és egy független produkciót tudtunk/akartunk a POSZT-ra bevalogatni, elgondolkodtató. A POSZT szinte állandó budapesti vendégei közül most csak a Katona két előadása (*A kaukázusi krétakör*, *Berlin Alexanderplatz*) és a Radnóti *III. Richárdja* bírta mindkettőnk egyetértő jelölését. A Katona Sufnijában január elején bemutatott esszenciális Gogol-előadás, a *Holt lelkek* (rendezte: Dankó István) lett volna a harmadik nevezésünk ebből a színházból. Lehet, hogy igazából csak ezt az egyet kellett volna Budapestről bevalogatnunk? Kétségtelen, hogy a budapesti kőszínházak óvatosan, de színpad közelébe engedik az Y generáció most induló rendezőit, a Radnótiban Fehér Balázs Benő rendezhetett

(Dosztojevszkij: *A játékos*), ifj. Vidnyánszky ugyanitt (Bulgakov alapján: *Iván, a rettenet*) és a Pestiben (Dosztojevszkij: *A félkegyelmű*). Kicsit szertelen, csapongó és zabolátlan előadások ezek, de kétségtelenül erős nyomot hagynak az emberben. Hogy hány évadot bírnak ki a biztonsági üzemmódban működő pesti színházakban, az más kérdés. Mint hallom, *A játékos* már le is vette a Radnóti. Nagy kár, hogy a szinte elsőként beválogatott *Peer Gynt*, Hegymegi Máté és a Stúdió K korszakos stációsínháza nem lesz ott Pécssett. Pedig sokáig reménykedtem abban, hogy a Pécsi Sörgyár pincéi vagy a bezárt Káptalan utcai bányamúzeum járatai is lehetnek olyan képzeletébresztő helyszínek, mint a kőbányai Dreher-sörgyár hideg leheletű, párás pincéi. Nem így lett.

A többiek? Az Örkény évadja a felújítás miatt később kezdődött, Ascher József és testvérei-előadása a bemutató időpontja miatt (2017. február 4.) még nem esett a periódusunkba. Igaz, IV. Henrikjük is hasonlóan nagy vállalkozás, főleg, ami a benne szereplő színészeket illeti. Az előadás konzekvensen kezeli saját „játékszabályait”, így gyorsan el tudtam fogadni, hogy Falstaffot és IV. Henriket ugyanaz a színész, Csujá Imre játssza nagyszerűen; hogy többen több szerepben is felbukkannak az előadásban; a „kilép-belép” váltásokat, a láncokkal vívott csatajeleneteket. A hozzám – érthető okokból – nagyon közel álló Pinter Béla egyik 2017-es bemutatója (*Szűszakadtig* – Szkéné Színház, Ascher Tamás Háromszéken – Katona József Színház) sem ment nálam olyan mélyre, mint korábban a *Titkaink*, a *Kaisers TV* vagy a *Szutyok*. Apropos Szutyok. Ebben Béla a saját nevemen szerepeltet mint Regős Jánost, és természetesen az összetéveszthetőségig élethűen ő maga játszik engem. Helsinkiben megnézte az előadást Dan Henriksson rendező barátom, aki sértődött e-mailt küldött nekem Budapestre, hogy miért nem értesítettem őt arról, hogy Helsinkiben leszek, meg hogy miért bujkáltam előle az előadás után. Az, ami a *Szutyok*ban csak egy motívum, meglepő ötlet, „kontraszt anyag” (az amatőr színjátszás, Kazincbarcika, egy élő, a szakma által többé-kevésbé ismert személy szerepeltetése a valódi nevén), az itt gyakorlatilag kitölti szinte az egész előadást. Bár nagyon ügyesek a színészek, különösen Keresztes, Bezéredi, Fekete Ernő, Elek Ferenc, de csak a legvégére, Enyedi Éva, Jordán Adél és Szirtes Ági jeleneteivel sűrűsödik tragédiává, ami addig inkább csak bravúrosan megírt/eljátszott paródia a saját nevükön szereplő, felismerhető színházi gurukról.

Az egész évre visszatekintve biztos, hogy a vidéki és a határon túli színházak összességében érdekesebbek és több meglepetéssel szolgáltak, mint a pestiek. Lehet, hogy ez csak valamiféle érzéki csalódás nálam, hiszen az utóbbi években a vidéki/határon túli színházakban alig jártam. Töredelmesen bevallom, hogy a főváros színházi túlzásfoltysága egyfajta telítettséget, néha szellemi émelygést váltott ki bennem. Itt minden színház, befogadóképességétől is függően, megcéloz valamilyen közönségréteget, és ehhez szabja, hogy mit mutat be, hogy kikkel dolgozik. A sokat fumigált, a szakmai közvélemény által margóra tett Újszínház is megtalálta jobb-rosszabb előadásaihoz a nemzeti ethoszra éhes közönséget. Nem értek egyet azzal, hogy Dörner még öt évig vezetheti az Újszínházat, de három előadásukat látva (*Sári bíró*, *Ricse, ricse*, *Bizánc*) meg kell állapítanom, hogy egy kétmillió városban egy ilyen színház is elmegy. Értem és megértem, hogy az ezer személyes nézőterű Vigszínház miért ilyen látványos show-szerű előadásban és miért ifj. Vidnyánszky Attilával a címszerepben játssza a *Hamletet*, hogy a Budapesti Operettszínházban (négy előadásukat láttam), ahol mindenre minden jegy eladható, azért mégis igyekeznek lépést tartani a korrallal. Bemutatják a volt Moulin Rouge-ban a *Csárdáskirálynő* amerikai musicales változatát (*Riviéra Girl*), meghívják Székely Krisztát Offenbach-operettet rendezni (*Kékszakáll*). A Katona, az Örkény, a Radnóti, a Pesti Színház és igen, a Szkéné – egykori színházam – is igyekszik biztos és jó minőségű színházi táplálékot nyújtani, elsősorban a középgenerációhoz tartozó értelmiségi közönségnek. Ilyen szempontból érdekes a mostani Nemzeti Színház, ahol bátor, néha vakmerően bátor kísérlet zajlik, hogy közönséget találjon és neveljen magának egy nálunk alig ismert, stilizált költői színházi nyelvhez. Nem könnyű fel-

adat, de nem is reménytelen. Olyan kiváló előadások bizonyítják ezt, még az idei csonkább évadban is (Purcárete *Cseresznyés kertjét* és az *Úri murit* Cserhalmival elhalasztották), mint Zsótér *Hippolitosza* és Vidnyánszky Attila *Bánk bánja*.

Jó volt megtapasztalni, hogy a 99 százalékból budapesti illetőségű függetlenek és a kőszínházak között egyre több a munkakapcsolat, hogy sok neves színész is vállal szereplést egy-egy független produkcióban, hogy a színházüzembe betagozódni nem tudó vagy nem akaró színészek egy-egy önálló színházi formációban keresik saját hangjukat. Ilyen a k2, Kárpáti Péter Titkos Társulata, a KV Társulat, a Dollár Papa Gyermekei, a Stereo Akt, Vajdai Vilmos TÁP Színháza, Lengyel Anna Panodráma projektje. De a függetlenek közé besorolni nem akaró „amatőrök” között is számos kiemelkedő előadással találkoztam. A Patyolat Próbauzemből láttam Formanek Csaba *Senki se mer egyedül élni* című darabját, a MU-ban a celldömölki Soltis Lajos Színház *Szentivánéji álomját*, az inárcsi KB35 *Suha* című előadását, a balassagyarmati amatőr fesztiválon a győri RÉV Színház *Othellóját* és a Debreceni Egyetemi Színpad *ÜBÜ FC – a döntő* című szentelen és durva farce-át. Alfred Jarry ezt az előadást látván elégedetten csettintene.

Most, hogy majd egy hónapja vége lett a „posztolásnak”, már kicsit hiányoznak is ezek a színházi kirándulások. E sok-sok előadás láttán sem érzek telítettséget, sőt, épp ellenkezőleg, mintha ez az egy év újra felébresztette volna bennem a szorgalmas és kíváncsi színházi nézőt, aki meglepetésre készen álló lélekkel ül be minden előadásra.